

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Лозинського Олега Михайловича
«Психологічні чинники інтолерантного ставлення громадян до корупції»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук за спеціальністю
19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи**

Відгук доцільно почати з визначення актуальності обраної теми як надзвичайно важливої, оскільки за даними міжнародних антикорупційних аналітичних організацій (Transparency International, Freedom House та ін.), що здійснюють щорічний моніторинг «індексу сприйняття корупції» у державах світу Україна стабільно перебуває серед 40 держав з найвищими корупційними ризиками. Це надзвичайно гальмує економічний та соціальний розвиток нашого суспільства. Вже тривалий час на теренах нашої країни відбувається широка та глибока боротьба з корупцією з наданням всебічної допомоги з боку більш успішних країн. Створено значну кількість як державних, так й громадських організацій, а корупція все продовжує тримати Україну за її показниками серед лідерів. Напевно тому, що забулась найбільш важлива, але досі малодосліджена складова корупції, а саме – людський фактор. На жаль досі ця важлива тема була значною мірою проігнорована вітчизняною і закордонною психологією. Є поодинокі психологічні дослідження, в яких розкриваються індивідуально-психологічні особливості суб'єктів низової корупції. Щодо наукового бачення психології інтолерантного ставлення громадян до корупції дослідження відсутні. Це свідчить про те, що дисертант не з полохливих, оскільки обрав не традиційну й значно меншу за ризиками завершення дослідження тему, а одну з найбільш недосліджених та особливо складних. Це викликає повагу.

Оцінюючи рецензовану роботу, слід одразу ж погодитись із визначенням об'єкта та предмета дослідження, постановкою мети і основних завдань.

За основними науковими положеннями даної дослідницької роботи можна вказати на наступне:

1. Широкий огляд з досить глибоким аналізом попередніх опублікованих досліджень сприяли формуванню розуміння різносторонньої природи корупції.

Нестандартним, але доцільним є висловлення в теоретичній частині механізмів корупції за основними психологічними напрямками, що сприяло синтезу двохфакторної моделі інтолерантного (толерантного) ставлення до зазначеного явища. При цьому, дисертант намагається окремо розглядати інтолерантність як психологічне явище, а окремо – питання толерантності до корупції. Здобувач вдався до описання основних процесуальних компонентів механізму корупції в її основних варіантах. Такий нетрадиційний підхід щодо оформлення теоретичної частини дисертації вказує на те, що автор роботи здатен не лише шукати, описувати та констатувати проведені попередні дослідження. Він здатен проєктувати теорію в практичну площину власного досвіду й цим визначати практичну необхідність науки. Внаслідок проведених дослідницьких дій сформульовано гіпотезу подальшого експериментального етапу. Тема дисертації тричі узгоджувалась Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України, а дослідження проводилось відповідно до науково-дослідної програми ЛьвДУВС на тему «Соціально-психологічні чинники формування конструктивної взаємодії мешканців регіону з підрозділами ОВС».

2. Особливу увагу дисертант звернув на обґрунтування методів отримання емпіричних даних, статистичних методів аналізу отриманих результатів. Загалом автор методи дослідження застосував у відповідності до особливостей предмету, поставлених мети і завдань. Так, достатньо вичерпно представлено доведення надійності, дискримінативності, валідності розроблених для емпіричного дослідження спеціалізованих тематичних шкал, а також обґрунтування використаних в емпіричному дослідженні стандартизованих психодіагностичних інструментів. Перевірка надійності розробленого діагностичного інструментарію реалізовано за допомогою методів поділу завдань навпіл, повторного анкетування, позиційного аналізу для перевірки надійності вагомості завдань, перевірки внутрішньої узгодженості завдань шкал стандартизованим коефіцієнтом альфа Кронбаха. Перевірка критеріальної валідності здійснена методом порівняння результатів у контрастних групах – вітчизняній та «еталонній» вибірках, конструктивної валідності розробленого діагностичного інструментарію – завдяки методу кореляційного аналізу

емпіричних результатів з результатами стандартизованих діагностичних методик. Отримані результати перевірки підтвердили валідність розроблених спеціалізованих шкал.

3. Особливої уваги заслуговує вибірка (997 осіб), яка є більш, ніж достатньою, а її розподіл на дві основні групи дав можливість застосувати порівняльний аналіз. Для отримання репрезентативної вибірки використано модель стратифікованої вибірки, що охоплює окремі відносно однорідні групи (страти) з відбором до кожної з них певної кількості одиниць для обстеження. Надійності результатів обчислення сприяв той факт, що вибірки, незважаючи на нерівну кількість, за процентним співвідношенням за основними критеріями формування є ідентичними. Головними критеріями формування страт були стать, вік. Статевий розподіл респондентів у вибірках: чоловіків $\approx 45\%$, жінок $\approx 55\%$. Віковий розподіл респондентів у вибірках: від 18 до 34 років (сумарно 16 років) $\approx 45-50\%$; від 35 до 60 років (сумарно 25 років) $\approx 50-55\%$. Використано випадковий відбір респондентів. Однак, застосовані терміни щодо основних груп за вибіркою мали б бути більш точними. Так, автор назвав їх як «вітчизняна» та «еталонна». Зрозуміло, що за показниками індексу сприйняття корупцією суспільства України та Польщі (2,5 та 6,2 з можливих 10 балів) перебувають на досить відмінних позиціях. Але, останній термін не може бути влучним, оскільки до еталону тій групі вибірки ще далеко, а результати експерименту підтвердили певні прояви корупції. Тому, краще було б уникнути такої абсолютизації у формулюванні назв груп емпіричного дослідження.

4. Автор роботи в теоретичному дослідженні прийшов до висновку про те, що формування інтолерантного ставлення до корупції охоплює «емоційний», «когнітивний», «вольовий» та «вчинковий» компоненти. Це в цілому забезпечує об'єктивне пояснення явища дослідження в межах прийнятого в психології системного підходу. В частині дисертації з опису та обґрунтування методології дослідження автор роботи намагається чітко визначити шкали, що комплексно наповнюють відповідні інтегративні особистісні категорії. Така посилена увага до обґрунтування методології є зрозумілою, оскільки дисертанту довелося бути майже першопрохідцем на шляху психологічного дослідження явища психології інтолерантного ставлення до корупції, і необхідно було забезпечити особливу

ретельність у визначенні діагностичного інструментарію для прямого чи опосередкованого вимірювання ставлення до корупції. Застосування евристично-випадкового підходу в дослідженні виявилось достатньо ефективним. Внаслідок викладеного вище, як зазначає автор, й це можна безапеляційно підтвердити, надійність і вірогідність одержаних результатів та обґрунтованість висновків забезпечено шляхом використання методу анонімного анкетування; застосуванням стандартизованих методик, валідність і надійність, яких є доведеною; розробкою спеціалізованих діагностичних шкал та багатосторонньою їх перевіркою; статистичною перевіркою ознак на нормальність розподілу даних та нормальності розподілу залишків, незмінності дисперсії значень досліджуваних змінних; поєднанням якісного та кількісного аналізу.

5. Дисертанту вдалося достатньо реалізувати емпіричне дослідження щодо індивідуально-психологічного боку за комбінованим варіантом формування ключових змінних експерименту. Однак, все ж дещо поверхнево реалізоване емпіричне дослідження щодо соціально-психологічного фактору. Так, в результаті теоретичної частини визначено соціально-психологічними чинниками низку понять, але отримано показники тільки за організаційною культурою. Водночас, 4-етапний експеримент сприяв надійності та валідності отриманих результатів: впродовж 2013-2018 рр. було організовано декілька серій збору даних (в Україні та Польщі) для перевірки отриманих статистичних результатів з метою формулювання достовірних висновків.

6. Можна з достатньо впевненістю підтвердити заявлену дисертантом наукову новизну дослідження, яка є досить об'ємною. Основним щодо наукової новизни доцільно виділити те, що вперше у контексті підходів еґо-психології, конструктивно-розвивальної теорії (Еріксон Е., Кеган Р.) розроблено теоретичну модель психологічних чинників інтолерантного ставлення громадян до корупції, запропоновано та обґрунтовано психологічні поняття для конкретизації ставлення особистості до корупційної соціальної реальності, розроблено спеціалізовані діагностичні шкали для емпіричного дослідження ставлення респондентів до корупції. Науково новою є емпірична ідентифікація індикаторів за соціально-психологічними та індивідуально-психологічними чинниками як інтолерантного, так й толерантного ставлення громадян до корупції.

7. Можна вважати достатньо наповненою (як для початку дослідження за темою) запропоновану структуру чинників, за якими можна оцінювати корупційну толерантність особистості саме через когнітивний, вольовий та моральний компоненти, а також самоствалення. Однак, її доцільно вважати відкритою системою, яка може зазнати суттєвих змін внаслідок проведення подальших експериментальних процедур. Окремого дослідження заслуговує соціально-психологічний компонент ставлення громадян до корупції з відповідними перспективами щодо розробки й вдосконалення структури. Все ж отримані результати мають у потенціалі щодо практичного значення суттєві перспективи. Так, можна казати про наявність ключових критеріїв оцінки особистості щодо її ймовірності сприяти чи протистояти корупційним проявам. Це може виявитися придатним для практичного застосування в інтересах не лише підвищення ефективності боротьби з корупцією в органах державної влади, а й її викорінення.

8. Висновки за розділами є достатньо повними й відображають головний зміст відповідних частин дослідження. Висновок за дисертацію доцільно було б дещо подати у скороченому вигляді, оскільки там має бути суто основне та найбільш важливе за проведеним дослідженням.

Оцінюючи рецензовану наукову працю достатньо позитивно, необхідно зупинитися на деяких недоліках та побажаннях, а саме:

1. В дисертації автор виділив додаткові змінні (стать, вік, освіта), однак не використав їх при опрацюванні емпіричних даних. Це могло б суттєво додати в можливостях поглиблення розуміння явища, що досліджується.

2. Дисертант дещо перестарався з обґрунтуванням методології експерименту, а саме доведенням валідності інструментарію з отримання емпіричних даних. При цьому, значну частину доведення валідності шкал експерименту дослідження більш доцільно було б викласти в додатках.

3. Інструментарію з отримання емпіричних даних щодо організаційної культури мало б бути більше, що б сприяло більш широкому дослідженню цього важливого фактору у значно більшій частині його змістового наповнення.

4. Домінуючим за методами обробки статистичних даних в дисертації є порівняльний аналіз, що обмежило реалізації можливості всебічно

опрацювати емпіричні дані. Так, результати факторного аналізу подано в занадто економному варіанті, а важливі дані перебувають у додатках.

Зазначені недоліки не є такими, що могли б знизити мою загалом високу оцінку проведеного дослідження і його висвітлення в дисертаційній праці, авторефераті та в публікаціях.

Обравши для дослідження інтегровану, багатогранну тему, дисертант зміг забезпечити системний підхід до її розкриття. Дисертаційна робота Лозинського Олега Михайловича є самостійним, творчим, завершеним дослідженням, яке становить теоретичний інтерес і має практичне значення.

Основні результати дослідження апробовані на міжнародних і всеукраїнських конференціях, семінарах та відображені у 32-х друкованих роботах, зокрема у 10-и одноосібних статтях у виданнях, які визначені ВАК України як фахові в галузі психології, в 1-й статті у наукометричному виданні, у 2-х монографіях.

Теоретичні й емпіричні результати дисертації Лозинський О.М. відповідають змістові положень автореферату.

Дослідження відповідає вимогам до дисертацій, а його автор – Лозинський Олег Михайлович – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри практичної
психології інституту управління,
психології та безпеки Львівського
державного університету
внутрішніх справ

_____ Куций Олександр Анатолійович

« ____ » _____ 2021 р.